

Skolehistorisk litteratur

EJNAR GJELSTRUP: Veje til livslang uddannelse. Virker voksenuddannelse? Sydjysk Universitetsforlag, Esbjerg 1979, 199 s. 98,50 kr.

EJNAR GJELSTRUP: Veje til livslang uddannelse. Fra U 90 til forskel eller fællesskab. Sydjysk Universitetsforlag, Esbjerg 1980, 191 s. 98,50 kr.

De to bøger har som grundlag en licentiatafhandling. Ifølge forordet omhandler bøgerne voksenuddannelser og deres effekt. Temaet »ses under en historisk og sociologisk-pædagogisk synsvinkel og analyseres på både et teoretisk og empirisk niveau«. At emnet behandles sociologisk-pædagogisk er rigtigt, men efter min mening må såvel den teoretiske som den empiriske behandling anses for særdeles problematisk, hvad angår den første bog.

Forfatteren har i denne beskæftiget sig med nogle historiske forsøg på at skabe voksenuddannelser, og disse prøver han på at sætte ind i et system af uddannelsesmodeller og kategorier. Det er, såvidt jeg kan se, ikke muligt at finde frem til den systematik, der har foresvævet forfatteren. Man får ingen hjælp af indholdsoversigten. Inddelingen i afsnit, perioder og kategorier er meget uklar. Overskrifterne svarer heller ikke til, hvad der er anført i indholdsfortegnelsen eller til overskrifterne i noteafsnittet. Der beskrives nogle »modeller« for livslang uddannelse, men hvordan de udvalgte historiske eksempler kan opfattes som modeller, og hvordan fire eksempler kan inddeles i tre kategorier, så der bliver tale om en meningsfyldt systematisering, kan jeg ikke se. Det virker meget kunstigt.

På fire sider beskrives »Den obligatoriske LU-model« (LU = livslang uddannelse). Det drejer sig om Kirkeordinansen fra 1537 og dens forsøg på at få en undervisning af unge i gang. Beskrivelsen virker helt tilfældig. Oplysningerne er kendt fra andre fremstillinger, og den her foreliggende udmærker sig i hvert fald ikke ved sammenhæng og klarhed, og det hjælper ikke, at der lidt senere kommer et par siders »Sammenfatning for perioden 1537 – ca. 1814«.

Den næste »model« er »Den jobcentrerede LU-model«. Når man ser, at eksemplet er fra de militære uddannelser, bliver man forhåb-

ningsfuld, fordi man sjældent hører herom i skolehistorisk sammenhæng. Men igen skuffes man af ca. fire siders meget usammenhængende beskrivelse, som man ikke bliver klogere af. På side 45 siger forfatteren, at man må antage, »at den mere langsigtede effekt af etablering af jobcentrerede uddannelser inden for bl.a. militæret bliver udformningen af i det mindste to lærerkorps: et under kirkens regi og formet af den, og et andet uddannet og formet af etaterne efter disses behov. Betydningen heraf kan næppe overvurderes i det lange perspektiv, især inden for områder, hvor effekten på kort sigt måles gennem parat viden afprøvet ved eksamen«. Sammenhængen er som så ofte uklar. Det kan ikke ses, hvilken forbindelse der er mellem militærets og kirkens uddannelse af lærere, eller om bemærkningen om betydningen på lang sigt gælder begge lærerkorps. Det er muligt, at militærets uddannelser har haft betydning for den opfattelse, at en undervisnings effekt kan måles gennem parat viden, afprøvet ved eksamen, men det underbygges ikke.

Forhåbningerne om ny viden stiger igen, når man kommer til næste »model«, eller nu er det måske en »kategori«. Den eksemplificeres nemlig ved aftenskolen, som der vist heller ikke foreligger ret meget om. Bodil K. Hansen viste i »Skolen i Landbosamfundet ca. 1880–1900«, 1977, at aftenskolen i denne periode havde et betydeligt omfang. Man glæder sig derfor til her at få aftenskolevirksomheden beskrevet helt tilbage fra 1814 og op til 1914. Men det får man ikke. Forfatteren fortæller sig helt i forholdene omkring læreruddannelserne, og her får man intet nyt at vide. På side 65 anføres dog nogle tal for antallet af hold omkring 1850 og ved århundredets slutning. For tallene fra 1850 angives ikke kilde. Der foretages nogle udregninger af elevtal, men de er tilsyneladende i høj grad bygget på gætteri.

Om hele dette »første hovedafsnit« af bogen kan det siges, at det overhovedet ikke har karakter af forskning. Det er ikke let at sige, hvad det er. Det mest velvillige, man kan sige, er nok, at det er udtryk for forfatterens meget prisværdige forsøg på at sætte sig ind i uddannelsesproblemer set i meget bred sammenhæng. At gøre noget sådant til forskning, så man ud af brede studier får øje for og kan påvise nye og ukendte sammenhænge vil nok kræve mange års studier. Det er ikke umuligt, at forfatteren ville kunne gøre det, men det er desværre ikke blevet til andet i dette afsnit end nogle studienotater, som ikke kan påkalde større interesse hos andre.

Resten af bogen har højskolen som emne. Den behandles på linie med de tidligere omtalte skoleformer som »LU-model i form af højskolen«. Det er uforståeligt, hvordan højskolen kan blive en model for livslang uddannelse, men det siges, at »denne bygger det livslange på en antagelse om, at individet kan sættes i gang med effekt for hele livet« (s. 10). Om det er forfatteren eller højskolen, der antager dette, er uvist. Det er der meget, der er. Men hvis højskolen med denne begrundelse er livslang uddannelse, så er folkeskolen det vel også.

Ud fra nogle Grundtvig-citater fastslås det som højskolens vigtigste mål, at den skulle være for alle stænder, og at dens elever skulle i skoleåret (skal formentlig være skolerådet) træffe beslutning om undervisningen og derved i praksis opøves i demokratiet. Efter nogle sider om højskolen i de første par generationer konstateres det, at det ikke blev en højskole for alle stænder, og der etableredes ikke de af Grundtvig ønskede skoleråd, hvor eleverne kunne opøves i demokrati. Alligevel kunne det efter forfatterens mening tænkes, at højskoleopholdet har haft en effekt, der kunne kvalificere eleverne fremfor andre til at beklæde sognets tillidsposter.

Derfor undersøges i næste afsnit, om tidligere højskoleelever i højere grad end andre er blevet valgt til poster i sognerådet, andelsmejeriernes bestyrelse og i menighedsrådet, og om de er valgt i en yngre alder end andre. Det gøres for at afprøve den udbredte opfattelse i gængse fremstillinger, at højskolen havde en afgørende effekt på forandringerne i landbruget i slutningen af sidste århundrede. Men efter en tilsyneladende grundig pilotundersøgelse beslutter forfatteren sig til at foretage undersøgelsen for valg til disse organer omkring 1930. Det er vel overordentlig tvivlsomt, hvad man derved får at vide om højskolens effekt i forrige århundrede.

Det er i øvrigt vanskeligt at bedømme undersøgelsens holdbarhed. Der er tilsyneladende gjort et stort og grundigt arbejde med indhentning af oplysninger, og materialet er blevet edb-behandlet. Der redegøres for mange detaljer, men alligevel er det hele svært gennemskueligt. Vigtige oplysninger om kilder og undersøgelsesmetoder mangler.

Forfatteren når til det resultat, at de tidligere højskoleelever ikke i væsentlig grad blev valgt fremfor andre til de pågældende poster, og han slutter med den overraskende udtalelse, at det kunne man heller ikke vente, da Grundtvigs ideal om en oplæring til demokratiet gen-

nem højskolen ikke blev realiseret. Men det var jo netop ud fra forudsætningen, at dette ideal blev virkeliggjort, at antagelsen om, »at i al fald gårdmandssønnerne blev indvalgt på sognets tillidsposter« (s. 102), kunne gøres. Nu citerer forfatteren nogle udtalelser fra omkring 1910 om højskolens virkninger i forrige århundrede, og så antager *han*, at så må højskolen have haft den nævnte virkning m.h.t. tillidsposter. Så undersøger han, om de elever, der var på højskole omkr. 1910 i højere grad end andre sad på tillidsposter i 1930. Men udtalelserne fra 1910 drejede sig ikke om fremtiden, men om fortiden. Det kan jo være, at højskolen har haft en anden funktion i det tyvende århundrede end i det nittende. For Andelsmejeriernes vedkommende er det f.eks. meget tænkeligt, at tidligere højskoleelever kan have spillet en afgørende rolle ved etableringen, mens det i 1930, da andelsmejerierne var en selvfølge, var naturligt, at alle grupper af landmænd var ligeligt repræsenteret. Det kan jo også være, at højskolen har haft den antagne betydning for landbrugets udvikling uden at tidligere højskoleelever netop sad på sognets tillidsposter. Helt galt bliver det i hvert fald, når forfatteren i begyndelsen af bogen om U 90 taler om »afkræftelsen af højskolemytens generelle holdbarhed« (s. 10), som han altså mener at have foretaget i første bog.

Jeg kan ikke se denne undersøgelse som andet end en udmærket øvelse for forfatteren i arbejde med et skolehistorisk spørgsmål. Det eneste interessante for andre er efter min mening oplysningerne om kilder og kildeproblemer.

Læsningen og arbejdet med bogen gøres endda besværlig og irriterende af uorden i notehenvísninger, manglende sagregister, manglende forkortelsesliste (forkortelser bruges ofte, og man skal enten kende dem i forvejen, gætte sig til betydningen eller vente med forklaringen til senere), unøjagtighed i oplysninger osv.

Efter læsningen af denne bog er det ikke med fornøjelse, men af pligt, man som anmelder går i gang med den anden bog. Introduktionen i første bogs indledning (s. 11) lover heller ikke godt. Den er et eksempel på det meget uklare sprog, forfatteren af og til byder læseren, og den giver ingen oplysninger om indholdet af anden bog, kun bange anelser.

Men bogen overrasker positivt. Den diskuterer U 90 og debatten derom helt seriøst, og den gengiver på udmærket måde på særlige sider korte udpluk af debatten. Mange gode grafiske fremstillinger ty-

deliggør fremstillingen, og sproget er gennemgående langt bedre end i den første bog. Forfatteren kan virkelig skrive klart, og engagementet er her tydeligt. Det brede kendskab til uddannelsesforhold, forfatteren må have erhvervet sig bl.a. ved arbejdet med første bog, er her kommet ham og dermed læseren til gode.

Der indføres helt gode begreber som uddannelsesrangering om det, at folk kører frem og tilbage i uddannelsessystemet, fordi de begynder forfra på nye uddannelser, før de er færdige med de påbegyndte, således at ca. 60.000 uddannelsessøgende forbruger ca. 90.000 uddannelsespladser. Begrebet beslutningsrangering indføres om beslutninger, der ændres midt i deres udførelse i praksis.

Det hævdes, at vi har et unødigt ressourceforbrug i milliardstørrelse, på grund af den udformning vort uddannelsessystem har og også vil have efter U 90. Det anvendes til uhensigtsmæssig uddannelse, og det anvendes på social- og sundhedsposterne til at lappe på, hvad der ikke blev forebygget gennem en solid uddannelse (s. 158). »Ethvert uddannelsessystem med hovedvægten på førstegangsuddannelse evt. + lidt kompensatorisk voksenuddannelse svigter på afgørende vis fremtidssamfundets kvalifikationsbehov og påfører samfundet og det enkelte menneske store ressourcestab« (s. 155). Trods dens folkelige og politiske opbakning bør vi forlade »tanken om engangs-uddannelsen med den livsvarige holdbarhed« (s. 10).

Der påvises som i en del andre fremstillinger store uligheder i vort nuværende samfund og dets uddannelsessystem, og de diskuteres tankevækkende. Forfatteren kommer til det resultat, at U 90 slet ikke går vidt nok i sit forsøg på at nå til større lighed. Der stilles efter diskussionen nogle klare spørgsmål:

»Hertil kommer så det afgørende stridsspørgsmål: Hvem skal nyde godt af det vældige ressourceforbrug? Skal fordelingen fortsat være til fordel for de 3 øverste statuslag osv?

Det fremgår af den omfattende samfundsdebat, at et flertal af deltagerne heri mener, CUR er gået for vidt med sine »lighedsorienterede forslag«. Det er derfor nu nødvendigt at spørge: hvor?

1. Er det at gå for vidt at ønske mere lighed mellem *kønnene*?
2. Er det at gå for vidt at ønske *geografisk* lighed, således at fx Vestsjælland og Syd- og Sønderjylland får samme reelle muligheder for universitetsuddannelse som de øvrige universitetsregioner?

3. Hvor lidt skal den voksne *generation* have af uddannelse i forhold til børn og unge, for at lighedsbestræbelserne ikke går for vidt?
4. Hvor uddannelsesfattige skal de nederste *statuslag* dequalificeres og des-udvikles til, før man synes, at CUR *ikke* går for vidt med sin lighedsbestræbelse?« (s. 158).

Og der spørges videre: »På hvilket menneskesyn begrundes man sådanne holdninger?« (s. 158).

Jeg ved ikke, om forfatterens ønske om, at livslang uddannelse i en overgangsperiode skal være obligatorisk for alle borgere, skal tages alvorligt. Begrundelserne er meget svage, og forfatteren er da også klar over, at det ikke løser problemerne alene at gøre undervisningen obligatorisk (s. 133). (Jfr. bemærkningen i første bog s. 49, hvor der i forbindelse med Kirkeordinansen tales om magtbud, der tilsyneladende kun hjælper lidet).

Der er meget at diskutere i denne bog, og det kan anbefales at læse den. Også selv om kritikken af det formelle i første bog også delvis gælder denne. Det kan betale sig at overvinde irritationen over dette og over uheldige forsøg på at være vittig, som at Det centrale Uddannelsesråds medlemmer vistnok konsekvent kaldes CUR-fyrsterne, og at grafiske fremstillinger kan have overskrifter som »De fire notablers forslag« (s. 79) og »Kvindelige indianere og mandlige høvdinge 1980 i folkeskolen« (s. 86) om henholdsvis et mindretal i CUR og lærere og ledere i folkeskolen.

Det kan siges, at udgivelsen af første bog med stor gavn kunne have været undladt til fordel for en bedre bearbejdelse af den anden.

Lejf Degnbøl.

JØRGEN GIMBEL: Debat om modersmålsundervisningen 1900–1960. Det centrale Uddannelsesråd – Modersmålsopgaven Arbejdspapir nr. 5. København 1981. 93 s.

Jørgen Gimbels rapport er bd. 5 i CURs serie af arbejdspapirer til den aktuelle debat om danskfagets forhold. Bogen er en oversigt over de vigtigste offentlige meningsudvekslinger om faget siden de store skolereformer i 1899 (folkeskoleloven) og 1903 (almenskoleloven). Den er inddelt i fire kapitler, der behandler hhv. tiden 1900–1918,

mellemkrigstiden, tiden 1940–1960 og (ganske kort og oversigtsmæssigt) de sidste tyve år. Bogen beskæftiger sig både med folkeskolens og gymnasiets forhold, ligesom der er udblik til læreruddannelsen, men kildematerialets karakter bevirker, at gymnasiet står i centrum for betragtningen.

Gimbels emne er danskfaget i dets helhed, og han placerer sig der ved midt mellem »Direktiv og debat«, der kun handler om de sproglige fagdiscipliner, og de litterært orienterede bøger af Torben Frische og Finn Hauberg Mortensen. Der er ikke tale om en dokument-samling, men om en ræsonnerende fremstilling med dokumentation i citater. Kildematerialet er først og fremmest tidsskriftsartikler, skrevet af dansklærere, embedsmænd og ansvarlige politikere. Dagspressen er ikke inddraget, hvilket medfører, at »menigmand« og de mere populistiske politikere ikke citeres. Det er altså ikke muligt ud fra bogen at få noget indtryk af, hvorledes »vox populi« har lydt om de behandlede emner. Dette kan naturligvis siges at være en mangel, men papirets afgrænsning af stoffet til debatten mellem fagfolk og beslutningstagere gør imidlertid skriftet til et meget nyttigt middel til historisk perspektivering af den løbende CUR-debat om danskfaget.

Gimbel begrundet selv vigtigheden af det historiske perspektiv med et citat af Carl Aage Larsen: »Der er intet nyt undtagen det, der er glemt«. Det nævnes, at denne tanke dog må modificeres, så man både kan se, hvornår en debat kun er en varieret gentagelse af en tidligere, og hvornår der virkelig er tale om noget radikalt nyt. Efter læsning af rapporten står det helt klart, at de problemer, der går tilbage til, at danskfaget både er et redskabsfag og et dannelsesfag, hører til konstanterne, herunder ikke mindst den stadig tilbagekommende klage over elevernes skriftlige sprogfærdighed. Derimod er der en helt klar og entydig udviklingslinie i det, som i de 60 (80) behandlede år er sket med grammatikken, der (at dømme efter de debatterende dansklærere) har fået en stadig mere og mere beskeden plads i undervisningen. Det har været medvirkende til denne udvikling, at det fra først af har været ret uklart, om grammatikken skulle være en translatørgrammatik, der kunne lette den senere indlæring af fremmedsprog, eller om disciplinen skulle være et mål i sig selv eller eventuelt et grundlag for tekstbeskrivelse. Det kan i denne forbindelse måske være rigtigt at trække linien op ud over den periode, som Gimbel primært behandler. I Den blå Betænkning henvises der til den støttende

virkning, som sproglæren kan have over for fremmedsprogene, i Dansk 1976 hedder det ganske modsat: »Kun sprogiagttagelse og sproglære, der har betydning for udviklingen af modersmålet og de nordiske nabosprog, hører danskundervisningen til« (s. 54). Denne udvikling er speciel for Danmark i forhold til de andre nordiske lande og kan vel siges at stå i et vist modsætningsforhold til de sidste års videnskabelige interesse for sammenlignende/kontrastiv grammatik og de deraf udsprungne lærebøger.

Gimbel giver en meget klar fremstilling af grammatikdebatten fra 1900 til 1960 og får herunder lejlighed til at betone, hvorledes de store modsætninger inden for den videnskabelige litteratur, for eksempel mellem Wiwel og Mikkelsen, har virket ind på skolen. Der er også en omtale af de mange diskussioner om dansk vs. latinsk terminologi. Ikke mindre tydeligt fremgår det, hvordan det historiske (diakroniske) aspekt i sproglæren er blevet svækket siden 1900, hvor al sprogvidenskab og dermed al pædagogisk sproglære var gennemtrængt af det historiske synspunkt. Det ses endelig klart af Gimbels fremstilling, at et af de kraftigste argumenter mod grammatikken har været dens beskudne fagdidaktiske nytte, efter at de klassiske sprog og senere i nogen grad tysk er trængt tilbage i forhold til engelsk, hvor indlærings-traditionen er mindre teoretisk.

Det vigtigste punkt, hvor det er rimeligt at tale om en klar væsensforskkel mellem før og nu, er litteratur- eller rettere tekstlæsningen. Indtil 1960 var der så at sige total enighed om, at danskundervisningens materiale skulle være værdifuld, ja eviggyldig litteratur. Den historiske forudsætning herfor var for gymnasiets vedkommende, at læsningen af den danske og nordiske litteratur ifølge den såkaldt nyhumanistiske tankegang skulle opfylde samme funktion, som læsningen af de græsk-romerske klassikere havde opfyldt tidligere, nemlig at »danne« eleverne ved mødet med noget, der var udvalgt efter princippet, »at det bedste ikke er for godt«. For folkeskolens vedkommende var situationen, at der ikke eksisterede nogen tradition for egentlig litteraturlæsning i de første skoleår, og at principperne i mellemskolen, der jo i en årrække var fælles arbejdsområde for folkeskole- og gymnasielærerne, blev overtaget fra gymnasiet. Meget tyder på, at mange lærere både i folkeskolen og i gymnasiet følte sig meget usikre over for den opgave at skulle nærlæse en tekst uden anvendelse af »skræddersyede« kommentarer. Der klages i hvert fald tit over, at

tekstvalget er meget konventionelt. Dansklærerforeningens klassikerudgaver bruges flittigt, ikke mindst de mest gennemkommenterede! Det kan vel ses som et udslag af den samme usikkerhed, at litteraturlæsningen tit stod i skygge af litteraturhistorielæsningen. De fleste lærere mente dog, at det var vigtigt, at eleverne selv læste hovedværkerne; bag dette synspunkt stod bl.a. Vilhelm Andersen, hvis autoritet i perioden var næsten urokkelig.

Der var i hele perioden næsten total enighed om, at det kan fastslås objektivt, hvilke litteraturværker der er de bedste. Et praktisk udslag af denne holdning var, at Falkenstjernes litteraturantologi i en menneskealder totalt dominerede tekstlæsningen i gymnasiet. Filosofien blev udtrykt klart for eksempel af Ernst Kaper i følgende ord (Gimbel s. 26): »De klogeste bør derfor se at finde ud af, hvad der er det bedste, og saa bør det slaas fast som Norm for alle«. Mange lærere har uden tvivl også føjet sig efter denne absolutisme af en anden grund: der opstod af og til klagesager i forbindelse med et utraditionelt tekstvalg. Forfatteren af disse linier vil i den forbindelse nævne et eksempel, der vist ikke tidligere er bragt i trykken. En nyuddannet gymnasielærer havde midt i 50'erne ladet en klasse læse Sigurd Hoels »Syndere i sommersol«. En fader klagede over bogens usædelighed, og rektor gav derefter læreren ordre til at meddele klassen, at man ikke længere skulle beskæftige sig med den. Læreren måtte ikke fortælle klassen, hvad der var grunden til denne beslutning!

Den sidste store debat om danskfagets tekstmateriale, som Gimbel citerer, er »den kulørte diskussion«. I sidste halvdel af 50'erne sad der som bekendt en kommission, der skulle tage stilling til, hvordan man bedst kunne bekæmpe børns læsning af underlødige litteratur og specielt af tegneserier. Mange pædagoger og kulturadministratorer gik ind for, at det var nødvendigt med en censurlovgivning. Forudsætningen var igen her en almindelig enighed om værdigrundlaget. Det viste sig dog, at enkelte tegneserier kunne udløse uenighed, således »Illustrerede Klassikere« og »Bibelen i tegneserier«.

Gimbel har ikke set det som sin primære opgave at fremanalysere årsagsforbindelserne fra den almindelige samfundsudvikling og til danskundervisningen. De mest radikale omvæltninger er vel også først kommet i de sidste 20 år, som ikke er arbejdspapirets emne, (således det stejlt stigende elevtal i gymnasiet, elevmedbestemmelsen, det udvidede tekstbegreb og den udtalte værtdipluralisme). På enkelte

punkter fremstår påvirkningen udefra dog meget klart, således i årene lige efter besættelsen. Her blussede debatten om den danske retskrivning op. Den gamle idé om at gå over til at skrive substantiverne med småt fik for første gang støtte hos det politiske flertal. Et væsentligt argument var følgende (Gimbel s. 60): »Brugen af store Bogstaver i alle Navneord har vi lært at Tyskerne«. Retskrivningsdebatten i slutningen af 40'erne var naturligvis ikke primært et pædagogisk anliggende; men pædagogiske argumenter blev dog brugt flittigt, navnlig af tilhængerne af en reform. Dette billede svarer ganske til den nuværende situation som den beskrives i Erik Hansens nyudkomne bog om den danske retskrivning.

Foruden en oversigt over hovedlinierne i debatterne rummer Gimbel's bog naturligvis en lang række kuriøse og/eller tankevækkende enkeltheder. Der citeres for eksempel et par kommentarer til skolens litteraturundervisning, skrevet af skønlitterære forfattere. Det må bekymre en dansklærer, at Johannes V. Jensen i 1935 og Karl Bjarnhof i 1960 erklærer litteraturundervisning for at være én stor misforståelse, og oven i købet i begge tilfælde i jubilæumsskrifter fra Dansk-lærerforeningen! Karl Bjarnhofs ord er ikke til at tage fejl af (Gimbel s. 52): »Siden har jeg været dybt taknemmelig, fordi jeg havde en dansklærer, der kun forlangte af os, at vi skulle lære grammatik. Han indlod sig ikke på at fortolke digterværker, og at besvære sine elever med et noteapparat faldt ham aldrig ind.—«

I denne korte artikel har det ikke været muligt at antyde mere end et par af de faglige problemstillinger, som har været rejst i den forløbne del af århundredet, og som Gimbel refererer. Det kan på det varmeste anbefales at læse hele den velskrevne og veldisponerede rapport. Den er ikke mindst velegnet som grundbog for et historisk studium af danskfagets didaktik, for eksempel i læreruddannelsen, og som en indgang til de tidligere nævnte fremstillinger, der ikke i samme grad som Gimbel's søger at behandle alle danskfagets discipliner, og som heller ikke tager udgangspunkt i den offentlige debat, hvis forum i disse år bl.a. er CUR.

Mogens Gradenwitz

K. E. BUGGE: Dansk kristendomsundervisning 1900–1975, Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck, 1979, 123 sider.

I Årbog for Dansk Skolehistorie 1979 blev afdelingsleder, dr. theol. K. E. Bugges bog »Vi har rel'gion« anmeldt.

I forbindelse med denne udkom ligeledes i 1979 et teksthæfte, der belyser faget kristendomskundskab, dets formål og vilkår i den danske skole.

Dette teksthæfte slutter sig så nært til bogen, at læseren vil opnå det største udbytte ved at studere de nu trykte tekster samtidig med fordybelse i bogen.

I det første afsnit findes en række udvalgte administrative bestemmelser fra love, bekendtgørelser og cirkulærer m.v. De er medtaget ud fra den rigtige grundbetragtning, at man for at få et indtryk af fagets vilkår op igennem århundredet må kende i hvert fald de vigtigste områder af de bestemmelser, der har været gældende. Med rette er der her også lagt vægt på de fritagelsesbestemmelser for elever, der har været i brug gennem skiftende tider. Her er ikke mindst interessant de betragtninger, som kristendomskommissionen fremførte i 1971, hvor det synes at fremgå klart, at kommissionen helst, som en iøvrigt helt naturlig konsekvens af folkeskoleloven af 1975, ville opheve fritagelsesmuligheden, men ikke turde, »idet der her er tale om et stærkt følelsesladet område.«

I næste afsnit har Bugge samlet erindringer og vurderinger fra lærerstuderende i foråret 1978.

Man kan selvfølgelig mene meget forskelligt om sådanne erindringers videnskabelige værdi, men interessant læsning er det under alle omstændigheder. Her er både positive og negative vurderinger, hvoraf de negative gør det stærkeste indtryk. I udsagn nr. 63 hedder det: »Det er mit indtryk, at vi kom helt skævt ind på faget i real og gymn., fordi vi ikke havde redskaber til at forstå det«. Mere præcist end dette udsagn gør det, kan fagets dilemma og muligheder næppe udtrykkes. Det er på grund heraf, at beskæftigelsen med det religiøse sprog, myte- og symbolsproget er helt afgørende i undervisningen og vel at mærke allerede i folkeskolens indskolingsfase.

I sidste afsnit er samlet tekster vedrørende debatten om faget, især den nutidige. Der er her tale om et meget skønsomt og velvalgt udvalg af centrale dele af den altid foregående debat om dette fag. Debatstyk-

kerne er særdeles lærerige hvad angår dybde og absolut godt repræsentative, når bredde skal vurderes. Fagets spændvidde er klargjort med tekster fra f.eks. studielektor Poul Saxe til professor E. Thestrup Pedersen eller fra 30-ernes debat mellem professor Aage Bentzen og borgmester Ernst Kaper.

Fra den første del af århundredet er kun medtaget den navnkundige Vilhelm Rasmussens indlæg om kirke og skole fra tidsskriftet »Vor ungdom« (1914), men det er til gengæld et indlæg, der har stor nutidig interesse. Her går han ind for den konfessionsløse skole, men ikke i følge hans definitioner den religionsløse, ja endnu mindre den antireligiøse skole. I sit princip minder hans tanker unægtelig om folkeskoleloven af 1975.

Teksthæftet henvender sig til de mange, der er interesserede i faget religion og dets skæbne herhjemme de sidste generationer sådan at det med virkeligt udbytte kan benyttes af religionslærere, lærerstuderende og studerende på Danmarks Lærerhøjskole. Det er gjort med dygtighed og kyndighed, hvorfor det helt sikkert vil blive anvendt af de mange, der er engagerede i dette centrale fag.

J. E. Biering-Sørensen.

K. E. BUGGE: Pædagogiske Grundideer. 3. forøgede udgave, Berlinske Leksikonbibliotek 1981. 228 s., kr. 88,50.

Den tredje, forøgede udgave af dr. K. E. Bugge's »Pædagogiske Grundideer« er tillige samme bogs 5. oplag. Den er dermed det mest udbredte blandt denne produktive forfatters pædagogiske og især religionspædagogiske værker.

Førsteudgaven kom i 1969, da debatten om den pædagogiske målsætning for den offentlige skole var kommet i forgrunden med en ny lov om læreruddannelsen og med forberedelserne til en ny folkeskolelov. Bogen var disponeret i tre hovedafsnit: Arven fra Fortiden, Omformulering af Traditionen og Nye Perspektiver. Som et historisk orienteret bidrag til en nutidsbesindelse var bogen velkommen for enhver, der i tidens debat ikke ville lade sig løbe over ende af den sidste modestrømning. Fire år senere måtte bogen genoptrykkes.

I 1974 fulgte 2. udgave, og heri var karakteristisk nok det tredje hovedafsnit dels blevet ajourført, dels forøget. Pædagogiske strømning-

ger fra både øst og vest havde sat sig spor i den hjemlige debat, henholdsvis den amerikanske curriculum-tænkning og den nymarxistiske »revolutionære pædagogik«, og Bugge måtte derfor udvide spektret for en dækkende orientering om nye perspektiver, så de lod sig se i sammenhæng og ikke som himmelfaldne løsninger.

Denne linie er nu blevet fortsat i tredje, forøgede udgave fra i år. Den »revolutionære pædagogik« var i mellemtiden blevet opsplittet i skoledannelser, og bogen har derfor inddraget et instruktivt afsnit om udviklingen i Kina under og efter Mao. Dertil kommer et afsnit om forureningsdebattens indflydelse blandt pædagoger, og der gøres rede for debatten under den malende titel »Økopædagogik«. Det fremgår, hvordan alarmerede og velmenende voksne ser problemets løsning i, at »overlevelseshiologi får første prioritet i skolen«. (p. 165). I fuld erkendelse af problemet citerer Bugge i den forbindelse K. Helveg Petersen for en bemærkning om, at det er en misforståelse at tro, at folkeskolen kan redde menneskeheden.

Til supplerung af afsnittet om Nye Perspektiver rummer bogen yderligere et Appendix, skrevet af Bugges kollega ved Danmarks Lærerhøjskole, Spæt Henriksen, som også var inddraget som rådgiver ved 2. udgaven. Stykket omhandler, hvad der fremstår som endnu en forgrening af den såkaldte »revolutionære pædagogik«. Denne særudgave kalder sig »erfaringspædagogik«, og den revolutionære tendens består i, at den tilstræber en »(om-)organisering« af de erfaringer, børnene indpodes i »det borgerlige samfund« og dets offentlige skole. Pædagogikken betegnes derfor også som »modpædagogik«, og de forsøg, der gøres i den retning i »Lilleskoler« og på »Tvindskolerne«, kaldes »mod-skolingsforsøg«.

Det er en nyttig orientering i »nye perspektiver« at blive ført fra maoistisk over øko- og til modpædagogik; men med udblik til den offentlige skole for flertallets børn rejser det spørgsmål sig, om der her fortsat er tale om »Grundideer« i bogens forstand?

Den væsentligste udvidelse af bogen er imidlertid et nyt afsluttende kapitel på 25 sider med titlen: »Den tredje verden«. Med rette fremhæves det i Forordet, at det drejer sig om »et område, om hvilket der til dato ikke har foreligget nogen sammenfattende ajourført redegørelse på dansk«. Lige så sandt er det, at den tiltagende globalisering gør det nødvendigt at klargøre, at der foregår en pædagogisk tænkning på andre præmisser end de vestlige.

K. E. Bugge har særlige forudsætninger for at påtage sig denne første orientering. Allerede for 10 år siden forestod han under et studieophold i den sydindiske by Bangalore en undersøgelse af religionsundervisningen i byens skoler. Og forud for nærværende bogs tilblivelse foretog han en rundrejse til Ægypten, Kenya og Indien.

Det ny kapitel falder i to afsnit: Pædagogiske forsøg indledt før 1970 og Mod nye mål. Kapitlets tyngdepunkter findes i redegørelsen for de pædagogiske tanker i Indien, for præsident Nyerere's pædagogik i Tanzania, for den latinamerikanske foregangsmand Paolo Freire's ideer og for de pædagogiske konsekvenser af den islamiske renaissance. I alle tilfælde sættes den pædagogiske nytænkning i relation til de nationale og sociale problemer i det enkelte område.

Nu prætenderer kapitlet ikke i nogen måde at ville være mere end en første orientering på et uoverskueligt felt. Alligevel synes forfatteren her at spænde mere ind i et enkelt kapitels rammer, end det kan bære. To eksempler kan illustrere problemet: 1. Ønsket om at parallellisere en udvikling i Kenya med en tilsvarende i Senegal får tre sætninger, der rummer en ukommenteret indførelse af begrebet »la négritude«. (p. 185). 2. Den instruktive redegørelse for den ny-islamiske fundamentalisme parallelliseres med 1700-tallets pietistiske pædagogik i Vesten. Denne lovende henvisning til en gammelkendt tradition giver imidlertid ikke plads til anden konklusion end den, at den islamiske pædagogik »under alle omstændigheder repræsenterer en ny røst i dagens pædagogiske debat«. (p. 192).

Læsningen af kapitlet giver ikke desto mindre mod på mere, og bogens righoldige litteraturliste står rede til at føre den interesserede læser videre.

Bent Smidt Hansen.

HARALD NIELSEN: Årene der gik + et tillæg om en skoleudvikling. Forlaget 'HEUREKA', Tofteup 1980. 65 s. 250 ekspl.

Som en privat hilsen til venner og bekendte har den tidligere amtsskolekonsulent i Ribe amt Harald Nielsen (afsked 1970) udsendt en lille bog med erindringer fra et langt liv i skolens tjeneste. Harald Nielsen er født 1902 og har levet med i landsbyskolens liv og udvikling i Vestjylland – selv som elev i Hoven 3-klassede skole fra 1909, senere som læ-

rer i Stadil, på Mandø og i Vester Starup, og endelig som amtsskolekonsulent gennem 23 år. Han fortæller ligefremt og personligt om sit liv, og især er disse personlige erindringsglimt belysende, fordi de røber et vågent og modtageligt sinds udvikling og påvirkninger gennem livet. Højdepunkter er genforeningen i 1920, da forfatteren som 17-årig deltog i genforeningsfesten i Kongeskansen på Dybbøl og fik tilskyndelse til at læse til lærer. Men også mødet med Kaj Munk blev afgørende for den unge mand, der efter dimission fra Jelling seminarium i 1924 blev lærer i Stadil. Her var Kaj Munk (foruden i Vedersø) kst. sognepræst og skolekommissionsformand. 2 års lærergerning på den lille vadehavssø Mandø er beskrevet smukt og medlevende. Under krigen var Harald Nielsen førstelærer i det vestjyske sogn Vester Starup mellem Varde og Grindsted, og derfra berettes om hans deltagelse i modstandskampen som leder af en sognegruppe, der havde flere alvorlige sammenstød med besættelsesmagten.

Ind mellem de private meddelelser er flettet en række oplysninger om skolevæsenet i Ribe amt. Forfatterens historiske interesse og indsigt er fremtrædende. Synspunkter på den verdenspolitiske situation veksler med personlige holdninger til skolens udvikling. Undertiden er fremstillingen af de lange forløb lidt summarisk, ligesom kildehenvisninger ville have øget bogens værdi. Men den lille bog indeholder mange oplysninger om de »vestjyske skoleordninger«, som forfatteren kender som få, og den bærer præg af en usvækket kærlighed til skolegerningen og til gamle dyder som pligtfølelse, orden og sund disciplin i skolen. Den er skrevet med varme og viden af »en mand af gammel dyd og dansk oprigtighed«.

Viggo Witt-Hansen

P. C. GJELSTRUP: Ved Løvfaldstide. Erindringer fra et rigt liv. 116 s. ill. Forlaget Bogtrykkergården. Struer 1980. 69 kr.

P. C. Gjelstrup, der var forstander for Nr. Nisum Seminarium 1919–56, har skrevet en kort erindringsbog, der delvis har været offentliggjort i »Nisumske Årbøger«. Den har interesse for en videre kreds end seminariets dimittender og venner, selv om dens formål og anlæg sætter en naturlig grænse for, hvor mange oplysninger den kan tilføre skolehistorien. På dette område har forfatteren ved jubi-

læumsskriftet 1942 («Nr. Nisum Seminarium 1892–1942») tidligere gjort sig gældende.

Først og fremmest giver bogen et billede af forfatteren selv: personligt beskeden og irenisk, men samtidig med en markant holdning. Han er grundfæstet i latinskolens lærdom og Indre Missions kristendomsforståelse, en ikke usædvanlig kombination. Familiefølelse og kærlighed til barndommens vestjyske milieu gennemlyser bogens korte kapitler. Hans beskrivelse af forstandertiden er en lovprisning af bestyrelse og lærere, der støttede seminariet, medens han selv træder tilbage i skildringen. Et par kapitler til sidst om udenlandsrejser (Beuron, Rom) viser hans interesse ud over den hjemlige kirkeligt-kulturelle horisont.

Faderens to frierebreve (1886) til »hans kjære dyrtforløste Søster formedelst Christus« er et vidnesbyrd om vækkelsens virkning på en ung staldkarl og giver kapitlet om barndommen karakter. Fra årene på Odense Katedralskole nævnes rektor Giersing og dr. phil. Karl Mortensen (senere rektor for Haderslev Katedralskole) samt – særlig præcist skildret – L. J. Koch (dengang præst i Odense, senere forstander for Diakonissestiftelsen og Pastoralseminariet). Studietiden ved Københavns Universitet er skildret meget kort. De karakteristiker, der gives af teologiske professorer, er knappe og præcise, men følger ikke væsentlig nyt til, hvad der i forvejen vides. Men de siger nok så meget om forfatterens vilje til anerkendelse af folk, han var uenig med, særlig typisk om professor i Gammel Testamente J. C. Jacobsen: »[Han] var vistnok den indenfor fakultetet, der var stærkest berørt af tidens liberaliserende tendenser, hvad især mærkedes deri, at han vanskeligt formåede at give en klar og positiv helhedsanskuelse af den gamle pagt som forberedelsen for den nye. Sin styrke havde han i den personlige redelighed og i den respekt for den historiske detailundersøgelse, som han indgød sine elever«.

Af tidstypisk karakter er beretningen om, hvorledes han blev forstander. Bestyrelsen var interesseret i at finde en mand, der kunne føre seminariets linie videre. Forfatteren nævner selv sine forudsætninger for at blive forstander i en alder af 30 år. Han henviser til sin erfaring fra kort tids undervisning i dansk på teknisk skole, til sin læsning om Thomas Arnold («Christians and gentlemen») og til sin moders porgeskele («Skoleblodet er dog det samme»). Herudover havde han både i sin studietid og i sin præstetid i Ringsted beskæftiget sig med

kristeligt børne- og ungdomsarbejde. Han måtte bestandig føle sig som præst også efter sin ansættelse i skolens tjeneste (p. 42). I den samtale, der gik forud for ansøgningen, gik formanden, pastor C. As-schenfeldt-Hansen (»Fra Guldgruben«), ikke for tæt på bibelsynet, hvilket Gjelstrup nævner som udtryk for frisind.

Af almen interesse er også et kapitel om seminariets beskikkede censorer. Levende og anekdotisk fortælles om prof. Nebelong, for-stander Stig Bredstrup (Jonstrup), prof. N. A. Larsen (ministeriets konsulent) og mange flere. Her kastes virkelig lys over en periode af 1894-lovens funktionstid. Man får indtryk af vekselvirkningen mellem det lokale, kulturåbne, men måske noget afsondrede milieu og verden udenfor, herunder universitet og ministerium. Der må også fra se-nere perioder kunne skrives erindringer om markante og festlige censorer.

Tiden efter 1945 er seminariemæssigt magert dækket. Man havde gerne hørt om forfatterens holdning til 1954-loven (1894- og 1930-lovene har han jo taget stilling til, og mon der ikke var nye ten-denser i seminarielivet op til 1956?) Var forholdet mellem seminariets indre-missionske grundlag og læreruddannelsens krav helt uproble-matisk? Beskrivelsen af hans udvekslingsrejse til Tromsø 1951 er ret detailleret, medens kapitlet om det første rektormøde 1950 er uhyre kort. Deltagerlisten er interessant: nogle af de deltagende rektorer virkede længe, en enkelt til begyndelsen af 70'erne.

Spredte erindringer, samlede og anskuede ud fra et overordnet og afklaret synspunkt, men værdifulde ved de strejflys, der kastes ind over dansk læreruddannelse. Selve betragtningsmåden medfører, at problemerne træder i baggrunden, også fordi Gjelstrup er diskret af natur. Han vil først og fremmest vise linien i sit liv. Heri ligger en for-kyndelse, men også en karakteristik af en mand, der stod som leder af et dansk seminarium gennem 37 år.

Torben Krogh.

J. BOISEN SCHMIDT: Læreruddannelsen og Jonstrup Statsseminarium i 190 år. Udg. af Jonstrup Statsseminarium 1981. 31 sider, ill.
Skårup Statsseminarium 1803-1978. Udg. af Skårup Statsseminarium 1978. Red. JENS PEDER JENSEN. 152 sider.

Læreruddannelsens historie i kongeriget strækker sig over snart 200 år, fra oprettelsen af Blågård Seminarium, det nuværende Jonstrup Statsseminarium, i marts 1791. Til belysning af denne udvikling findes materiale dels i Centraladministrationens arkiver i Rigsarkivet, dels i de enkelte seminariers egne arkiver. Et eksempel på sidstnævnte er den lektionsplan af 10. marts 1791 fra Jonstrup, som findes affotograferet i Boisen Schmidts ovennævnte fremstilling.

Der er grund til at gøre opmærksom på denne lille Jonstrup-historie. Den er – som omtalt i Kaj Bondes indledning – tænkt som en indføring i dette seminariums tradition og placering i læreruddannelsen, beregnet for de studerende og seminariets venner: »Vi tror, at et historisk perspektiv er nødvendigt for at kunne arbejde med den fremtid, der er en skoles og et seminariums nutidige virkelighed«. Skriftet giver en velskrevet oversigt over læreruddannelsens udvikling med markering af nogle milepæle langs den snoede vej, som har været Jonstrups. I kort form vises, at seminarieuddannelsen havde skiftende forudsætninger fra periode til periode, helt frem til forsøgsvirksomheden i dag.

Skårup-bogen skal ses i forlængelse af de skrifter, der udkom ved tidligere jubilæer i 1853, 1903 og 1953. Jens Peder Jensen fastholder i et kapitel nogle vigtige begivenheder i seminariets historie 1953-1975, bringer en fortegnelse over dimittenderne 1954-1977, en tilsvarende over de lærere, der gik af i perioden, og foretager en analyse af de fem første årgange under 1966-loven: »Hvor kom de fra og hvordan gik det?«.

Jubilæumsskriftet indeholder også en række mindre og højst interessante artikler om undervisningen på Skårup Seminarium: om pædagogik (som fag), om undervisning i dansk, regning og matematik, religion, historie, håndarbejde, sløjd, musik og naturlære. Det er glimt ind i hverdagen gennem en årrække. Udtrykkeligt skal nævnes et dejligt billede af Gerda Andrea Heltoft: 2 piger der strikker (s. 93).

Seminariet i Skårup er, som det siges i det indledende kapitel »det ældste danske seminarium, der uden afbrydelse har fungeret på sam-

me sted« – siden 3. juni 1803. Det var et »præstegårdsseminarium« med stærk tilknytning til lokalsamfundet. Traditionen er fortsat aktiv – i den nævnte undersøgelse viste det sig, at mellem 2/3 og 3/4 af de studerende kom fra Fyn og af disse igen 75–78 % fra Syd- og Østfyn. Det er en god idé, at en af artiklerne er helliget »Skårup by – bebyggelsesgeografisk udviklingsrække«. Det lokalt udformede erhvervspædagogiske speicale fra 1976 er på en måde en videreførelse af gamle tanker i Skårup.

Det er en læseværdig bog, – vel også primært tænkt som indføring for de studerende. Det er dog en undervurdering af dem, når man øjensynlig tror, at de ikke kan have brug for kildehenvisninger!

Begge skrifter giver en sammenhæng som baggrund for et stykke arbejde. Det er vel også det, man har jubilæer til. For den tænksomme læser vil der nok rejse sig nogle spørgsmål om, hvad det egentlig er at være lærer, og hvad et seminarium gennem tiden har stillet op med de spørgsmål.

Vagn Skovgaard-Petersen

ANDERS MATHIESEN: Uddannelsespolitikken, uddannelsesfordelingen og arbejdsmarkedet. Lavindkomstkommissionen. Arbejdsnotat 4. 419 s. 1979 pris kr. 30-.

I Lavindkomstkommissionens Arbejdsnotat 4 skjuler sig en af de mest omfattende uddannelsespolitiske analyser der er foretaget i senere år. Under titlen: »Uddannelsespolitikken, uddannelsesfordelingen og arbejdsmarkedet« analyserer kvalifikationsforskeren, lektor Anders Mathiesen fra RUC de fordelingsmæssige konsekvenser af de sidste 20 års uddannelsespolitik. Da hans analytiske model og vurderinger ikke har fået kommissionens samlede tilslutning, udgives arbejdsnotatet i forfatterens navn alene – ikke et uinteressant udgangspunkt for en gennemlæsning af bogen!

Lavindkomstkommissionen, der i sit arbejde lægger særlig vægt på de erhvervsaktives forhold interesserer sig for uddannelserne fordi »uddannelsesforhold er en væsentlig side af levevilkårene som tillige har en stor betydning ved vurdering af forskellige gruppers samlede velfærd«. Et af målene for kommissionens arbejde har været at pege på hvorledes forskellige politiske tiltag kan tilrettelægges, så at der fremkommer en mere ligelig fordeling af samfundets produktionsresultat.

A. M. har sat sig som opgave at analysere den uddannelsespolitik som er udformet fra 1950-erne af to »statsbærende« partier Soc.-dem. og Rad.V. både vedr. almen uddannelse og erhvervsuddannelse. Mere detaljeret analyserer forfatteren enkelte erhvervsuddannelsers udvikling (handelsuddannelsen).

Bogen er delt i to omtrent lige store dele, den første omfatter den uddannelseshistoriske analyse, den anden gennemgår befolkningens uddannelsesfordeling, arbejdsstyrkens kvalifikationssammensætning og arbejdsløshed som disse forhold tegner sig 1976 i Danmarks Statistiks og Socialforskningsinstituttets materiale. På den baggrund foretager forfatteren sin vurdering af uddannelsespolitikens konsekvenser.

Udgangspunktet for og målet med analysen er altså klart politisk – angivet i forfatterens indledning hvor han karakteriserer arbejdet som en »indgrebsorienteret politisk analyse« og formuleret s. 53 hvor A. M. gør opmærksom på at han vil advare fagbevægelsen »imod at begå den samme fejltagelse fremover«. A. M. foretager altså ikke bare en analyse af forholdene og giver forslag til en fremtidig politik, han tager også med hævet pegefinger »sine folk i skole«.

A. M. har samlet sin analyse omkring de erklærede uddannelsespolitiske målsætninger sigtende mod 1. den enkeltes individuelle udvikling; 2. uddannelsesgodets fordeling og 3. arbejdsmarkedets behov. Dette valg er betydeligt mere arbejdspolitisk orienteret end det der udtrykkes i den tilsvarende svenske »låginkomstutredning« fra 1970, hvor man samlede en lignende analyse omkring 1. en individorienteret, 2. en samfundstilpasset og 3. en samfundsforandrende målsætning. Da A. M. stiller sig klart negativ til både en individorienteret og en arbejdsmarkedsorienteret målsætning og synes at kræve resultatlighed vedr. uddannelsesgodets fordeling bliver hans konklusioner om udviklingen unuanceret negative, et forhold der karakteriserer hele fremstillingen.

Det materiale som forfatteren lægger til grund for sin analyse er ikke bare officielt vedtagne formuleringer i love, betænkninger m.v. men han har også medtaget mere politisk motiverede formuleringer – folketingsdebat, ledende politikere, partiprogrammer mv. for at »få indblik i de egentlige motiveringer« – de bagvedliggende politiske hensigter. Fremgangsmåden er mere politologisk end historisk og afdækker ingen dybereliggende motiveringer og hensigter. Det valgte kilde-

materiale kan højest give et indtryk af hvordan de implicerede personer eller partier ønskede at deres motiver skulle tage sig ud over for offentligheden. Spørgsmål om motiver og hensigter vedrører årsagssammenhænge, og her påtager forfatteren sig historikerens opgave, men viser i valg af materiale at han ikke er interesseret i at stille spørgsmål og bore dybt. Ganske vist ville interviews og benyttelse af private eller offentlige arkiver gøre opgaven særdeles omfattende – men det er min overbevisning at en dybtgående analyse af blot *en* uddannelsesreform ville give et betydeligt mere nuanceret billede af hensigter og årsagssammenhænge end den skov af konkrete foranstaltninger og målsætningsformuleringer som forf. gør rede for.

En anden svaghed i analysen er en manglende begrebsdefinition. Hvad står egentlig »arbejdsmarked« og »erhvervslivet« for?. I fremstillingen repræsenterer industrien og DA hovedkraften i de to begreber i hele perioden. A. M. ser ikke i tilstrækkelig grad at væksten i offentligt ansatte har gjort stat og kommune til en betydningsfuld faktor i arbejdsmarkedet med væsentlige krav til uddannelsessystemet, ikke bare vedr. uddannelsesplanlægning indenfor den offentlige sektor (jvf. kap. III 4.1.) men også vedr. adgangskrav til egne uddannelser, og vedr. krav om almene uddannelser i lønpolitiske forhandlinger.

»Uddannelsespolitik« omfatter ifølge forf. i hele perioden både almene uddannelser og erhvervsuddannelser selv om en statlig planlægning for begge områder er en sen forteelse.

Analysen går ud på at vise hvordan Soc.dem. og Rad.V. i 20årsperioden har udformet en uddannelsespolitik der fra 60erne er blevet brugt som et fordelingspolitisk instrument – dette ud fra en velfærds-teoretisk opfattelse af uddannelsernes store betydning for samfundets økonomiske vækst, og af den økonomiske væksts betydning for en retfærdig fordeling af samfundets goder. Uddannelsespolitikken har ifølge A. M. ført til en individorienteret og specialiseret folkeskole med en øget præstationsorientering og voksende social sortering, en skole som samtidig er blevet mere arbejdsmarkedsorienteret end tidligere. Udviklingen svarer til erhvervsskoleuddannelserne hvor uddannelsespolitikken har ført til et splittet, specialiseret og polariseret erhvervsskolesystem hvor omstillingsevne har erstattet krav om faglig kyndighed. Ifølge A. M. er fagbevægelsen sprunget på den »gale« velfærdsvogn i 60erne og har først fra slutningen af 60erne fået øjnene

op for nødvendigheden af en mere aktiv fordelingspolitisk målsætning. Dagens massearbejdsløshed har imidlertid gennemhullet illusionen om at uddannelsen til alle kunne afskaffe »de lavt lønnede som social kategori«. Da resultatlighed ikke ser ud til at være en fremkommelig vej ønsker fagbevægelsen udtrykt i U 90 at uddannelsesressourcerne i voksenuddannelserne tager særlig hensyn til dem der hidtil har fået den korteste uddannelse.

Analysen giver et karikeret men ikke et helt fejlagtigt billede af uddannelsessystemets udvikling. Svagest står forfatterens forsøg på at finde forklaringer til udviklingen så snart vi er ude over de mest fundamentale økon. forklaringsmekanismer. Selv om fremstillingen sine steder er kantet med ensidige betragtninger og lette konklusioner indeholder den til gengæld så mange rigtige iagttagelser og væsentlige problemstillinger at der er nok at hente for enhver der interesserer sig for uddannelsernes forbindelse med arbejdslivet og dens perspektiver for befolkningens økonomiske velfærd.

Desuden indeholder bogen et væld af oplysninger og betænkninger, lovændringer og litteratur vedr. almene uddannelser og erhvervsuddannelser samt mange overskuelige grafiske oversigter over uddannelsernes fordeling på forskellige erhvervskategorier. Læseren er ikke i tvivl om at forfatteren kender grænselandet mellem folkeskole og arbejdsmarked særdeles grundigt – det vil sige det land som er synligt for det »blotte øje«. Et er sikkert – forfatterens engagement og de problemstillinger han tager op lader ingen upåvirket!

Ingrid Markussen

MORTEN BO: Folkets skole

En dokumentarisk beretning om folkeskolen. Forlaget Albatros, 328 s. 198,- kr.

Billeder fra folkeskolens hverdag – billeder af børnene, læreren, klasseværelset, legepladsen – materialet er nok så sparsomt fra folkeskolens begyndelse, ligesom de beretninger, der er overleveret om hverdagen i skolen.

De fleste billeder fra den gamle tid (og den går billedmæssigt langt op i vort århundrede) viser vandkæmmede nydelige børn opstillet efter størrelse udenfor skolen med læreren som fløjmand, nogle få

billeder viser børn i undervisningssituationer efter lignende model.

Man kan filosofere over, hvor rigtige disse billeder er som udtryk for skolens hverdag, og ønsker at se om bag den nette facade. Hvad foregik der egentlig og hvordan trivedes børnene med deres skole?

Det har været Morten Bo's erklærede hensigt at portrættere folkeskolen ved indgangen til 1980'erne – i tekst og billeder.

I indledningen beskriver han med megen følelse sine intentioner, sin arbejdsmetode og de besværligheder, han mødte. – Man kan betvivle såvel intentionerne som metoden og resultatet.

Der er næppe tvivl om, at udgangspunktet har været – eller meget hurtigt er blevet – at Folkeskolen som institution på den ene side afspejler samfundets kaotiske tilstand, på den anden side er revolutionens vugge. Det er da også den konklusion, man kan læse på bogens omslag.

Bogens afsnit skal dokumentere sider af skolens hverdag – timer på de forskellige klassetrin, møde hos skolepsykologen, interviews med lærere og med moderen til et barn, der er kuldsejlet i skolens malstrøm osv.

Morten Bo har givetvis både set og hørt, hvad der er nedfældet i form af tekst og fotos. Men hvordan har han udvalgt sine billeder, redigeret sin tekst? Hvordan har hans interviews med enkeltpersoner været lagt op? Er det færdige resultat repræsentativt for de skoler, han har besøgt og er skolerne repræsentative for *Folkeskolen*?

Der kan efter anmelderens mening rejses berettiget tvivl om dokumentarisme som udtryk for det foreliggende værk – der mangler mere end halvdelen af folkeskolen – den gode del og den bløde mellemvare.

Her er det først og fremmest fremmedgørelsen, der er beskrevet. Børnenes fremmedgørelse overfor lærestoffet, lærerne og skolen som institution – lærernes fremmedgørelse overfor deres rolle mellem børnene og samfundet.

Man bliver dybt rystet ved at læse og se i Morten Bo's bog – men man mere end aner, at det så sandelig også har være hensigten.

Det er ikke muligt at kommentere alle indtryk – det ville fylde mere end bogen – men nogle enkelte:

Hærværket – drengen, der forklarer, at når man ødelægger ting, så ser man en udvikling. At splitte tingene ad er for ham udvikling, hans måde at undersøge tingenes tilstand på. Der er en skrigende

modsætning mellem knægtens verbale udtryksform og hans rapporterede fysiske ditto.

Volden – en halvstor pige, der står og gemmer sig. En lille dreng, der trodsigt tudende er på vej hjem fra endnu en håbløs dag. En time, der ender i kaos og slagsmål, fordi et barn bliver ved at banke de andre. Læreren slæber ungen ud og prøver at berolige ham, det mislykkes og han afleveres til en anden lærer, der åbenbart har bedre tag på den slags situationer. Resten af klassen er ophidsede, grædende, passive – læreren afmægtig.

Systemet – angsten for skolepsykologen, periodeklassen som begreb, tvunget skoleskift. – Fremstillingen mere end antyder, at magthavernes lange arm når helt ned i skolens grundvold, uden at der iøvrigt anvendes mere konkrete udtryk end »systemet«. Lærerne – den unge, der allerede er ved at give op. Ham, der kan stå distancen med en ironisk og afslappet holdning – den ældre lærer med erfaringen som ballast og med en urokket tro på, at det kan lade sig gøre at undervise dagens børn, men som dog mener, at børnene er mere forvirrede, støjende og vanskelige at undervise end tidligere. – Børnene i 1. klasse vil hellere høre sig selv tale, end lytte til læreren ...

Konklusionen er, med Morten Bo's ord, at lærere er blevet lærere, fordi de elsker børn, men at de ikke kan holde det ud.

Børnene – ofrene. Ofre for samfundets krise, familielivets krise, skolens krise. Ensomme små personer på billederne – sjældent i samtale og leg. Lidt klovneri, lidt kedsomhed. Få billeder af børn der har det godt med sig selv og omgivelserne.

Det er mest teksten, der får læseren til at rejse børster. Billederne er seværdige trods alle forbehold. Børnene lever på hans billeder – måske ikke i harmoni, nok med en overvægt af det groteske og absurde, men levende og ægte i den situation, der er valgt ud.

Fortvivelse, vrede og manglende tro på, at det kan blive anderledes, bedre. Er det sandheden om Folkeskolen idag? – Vil Morten Bo's bog blive standardværket om skolevæsenets tilstand i slutningen af det 20. århundrede? – Udelukket! Bogen viser een side af folkeskolen, den belyser folkeskolen som sådan lige så langt eller kort, som kriminalstatistikken belyser danskernes dagligdag.

Bogen kan ses som et indlæg i debatten om folkeskolen. Måske har hensigten været at advare, at opfordre til besindelse i tide: »En dag,

når taberne er for mange og deres fremtidsudsigter for små, vil det blusse op for alvor. Så bliver der brand i Folkeskolen«. –

Det er trist at se resultatet af Morten Bo's arbejde – en solid dokumentarisk fremstilling af folkeskolen ville både nu og senere være af uvurderlig betydning, der er som nævnt ikke overflod af billeder fra skolens hverdag.

Som resultatet foreligger må man nok sige, at Hans Scherfig gjorde det betydeligt morsommere.

Inge-Birgit Thuesen

NØRR ERIK: Præst og administrator. Sognepræstens funktioner i lokalforvaltningen på landet fra 1800 til 1841. Administrationshistoriske studier. Udg. af Rigsarkivet. GEC Gads Forlag. 559 s. 1981 kr.

»Præst og administrator« er den fjerde del af Dansk arkivvæsens udmærkede serie »Administrationshistoriske Studier« der bekostes af Statens humanistiske Forskningsråd. Fremstillingen indgår i delprojektet »dansk lokaladministration 1660–1868« og begrænser sig til præstens administrative funktioner i landkommuner. Det må fastslås at bogen er en virkelig tung-vægter! Forfatterens bifagseksamen i kristendomskunskab og hovedfagseksamen i historie sikrer både en dybgående behandling af emne og af kilder. Nørr har valgt at følge præstens verdslige funktioner i perioden 1803–1841, altså en periode der er afgrænset af de nye bestemmelser for fattigvæsen og skole fra 1803 og 1814 samt af de nye landkommunallove i 1841.

Behandlingen af præstens administrative funktion i skole- og fattigvæsen deler bogen i to omtrent lige store dele; derefter følger et mindre afsnit om præstens politimæssige og sundhedsmæssige funktioner, samt en kort omtale af enkelte funktioner uden lovmæssig tilknytning, f.eks.: præstens rolle som løntrykker, bogspreader etc.

Det lokale er således udgangspunktet for studierne og forfatteren har valgt at koncentrere sig om præstens funktion i Hornum – Fle-skum herreder i Ålborg amt, hvor det lokale kildemateriale i landsarkiver; kommunalarkiver og lokalarkiver er blevet suppleret med materiale fra centralarkiv i Rigsarkivet. Fremgangsmåden har været systematisk at gennemgå *alt* arkivmateriale vedr. spørgsmålet i et be-

grænset lokalt område, dog ikke snævrere end at alle sogne (25 ialt) i de to herreder er medtagne.

Det siger sig selv at denne fremgangsmåde kræver et omfattende eftersøgningsarbejde; et arbejde som har givet forfatteren den positive erfaring at »lokale embeders arkivalier kan først betragtes som ikke eksisterende når man har positivt bevis på, at de er tilintetgjort«. Der gemmer sig stadig spændende ting i kældre og på lofter! Vanskeligheden ved denne fremgangsmåde bliver at vudere repræsentativiteten i et materiale der stammer fra et så begrænset område. Denne vanskelighed søger forfatteren at eliminere ved at sammenholde oplysningerne med rigshistorisk materiale som f.eks. love og forordninger; tidsskriftsdebat etc. Det lykkes på denne måde at give et overbevisende billede af præstens verdslige funktion hentet fra mange lokale enkeltdele.

Bogens stærkeste side er uden tvivl dens systematiske gennemgang af arkiverne ud fra forfatterens store kendskab til administrative arkivindgange. Den vil blive et uvurderligt hjælpemiddel både for historiestuderende og for skole- og socialt interesserede lokalhistorikere til at finde vej gennem arkivernes materialemasse.

Fremstillingen giver et langt bredere billede af lokalsamfundet end hvad bogens titel antyder. Vedrørende det skolehistoriske område behandler bogen problemer omkring f.eks. sognets inddeling i skole-distrikter; skolekommissionernes sammensætning og funktioner; skoleplaner, skolebygninger, lærerlønninger, skolegang og forsømmelser, mulkering, eksamen og konfirmation.

Ved sin dybgående behandling af forskellige sider også af fattigvæsenets administration vil bogen kunne bruges som udgangspunkt for mange detailundersøgelser både på lokalt plan og på landsplan. Vor viden om lokalsamfundets forhold til skole- og fattigvæsen på landet er med denne fremstilling blevet væsentligt udvidet. Påviste sammenhænge og forskelle i administrationen af de to områder og forskellen i præstestandens opfattelse af sin funktion indenfor de to områder gør at bogen kan blive udgangspunkt for nye undersøgelser af spørgsmål omkring statsstyring og af spørgsmål omkring præstens gejstlige funktion.

Bogen viser klart hvor vigtigt det er at trænge ned i det lokale mate-

riale for overhovedet med sikkerhed at kunne vurdere et historisk problem på landsplan.

Nørr kan efter sin gennemgang af materialet konkludere at præsten gennem sin verdslige administrative funktion »havde indflydelse på snart sagt alle forbindelser mellem beboerne og det offentlige«. Befolkningens ærbødige holdning til sognepræsten i de følgende 100 år »havde sikkert i lige så høj grad sin baggrund i hans centrale administrative stilling som sognets »konge« som i hans forkyndergerning«. Fra statens side set sikrede man gennem præsterne at de administrative opgaver blev varetaget i alle lokalsamfund. Præsten var en vigtig brik i kongedømmets administrationsapparat. En anden væsentlig konklusion er at dette præsteskab i perioden 1803–1841 ikke som ofte fremført af eftertiden – sad uvirksomme i deres præstekald, men i høj grad tog del i og havde betydning for lokalsamfundets udvikling.

Dansk arkivvæsen vil få stor glæde af dette værk.

Ingrid Markussen

HELGHEIM, JOHANNES J.: Allmugeskolen paa bygdene. Forl. H. Aschehaug og Co. 298 s. Oslo 1980.

Der er grund til at lykønske vort naboland med denne nye håndbog over skolevæsenets udvikling på landet fra ca. 1500–1889. Forfatteren der kender skolevæsenet fra sin embedstid i det norske undervisningsministerium har i sit studium sat sig grundigt ind i centrale og lokale arkivers skolemateriale samt i bl.a. skolestatistiske oversigter. Det er lykkedes Helgheim at forbinde dybgående detailstudier med en tematisk inddelt, letlæst fremstilling der giver overblik både over temaer og perioder. Overraskende moderne er forfatterens kvantitative bearbejdning af kilder der over en kortere eller længere periode vedrører spørgsmål om f.eks. antallet af skoleholdere på landet (s. 39 ff, 50 ff) og antallet af skolepligtige børn (s. 56 ff). Statistiske oplysninger om f.eks. lærerlønninger, kommunale udgifter, udbredelse af faste skoler fra periodens senere del bliver gengivet både i tal og i over-skuelige grafiske opstillinger der letter læsningen.

Blandt de behandlede temaer er lovgivning om undervisning og tilsyn; administration, finansiering af skolevæsenet; skolepligt, undervis-

ningstid, skolesøgning, fagkreds samt bøger og hjælpemidler.

De behandlede temaer har alle stor interesse for danske læsere, idet lovgivning og administrativ praksis, læsebøger og metoder for størstedelen af perioden har fælles dansk-norsk baggrund.

Bogen er fornemt udstyret fra forlagets side med mange illustrationer. Som bilag er medtaget en oversigt over forfatterens systematiske indsamling af oplysninger over skolefundatser (stiftelser af enkelte skoler), over skoleprotokoller og sjæleregistre (gejstlige oversigter over børn og unge og deres kundskaber i læsning og katekismus). Netop sjæleregistrene har i senere år haft forfatterens særlige interesse, og han har skrevet flere specialartikler om deres kildeværdi og udsagn. Bogen vil blive et godt hjælpemiddel for studium af skolevæsenets udvikling på lokalt plan og den udgør et væsentligt og moderniseret supplement til bl.a. Hoffermeihls og Høverstads skolehistoriske hovedværker.

Ingrid Markussen

L. S. RAVN: Træk af folkeskolens historie i Nordslesvig 1864–1920. Udg. af Historisk Samfund for Sønderjylland 1981. 206 sider, ill. 60 kr. (medlemspris 40 kr.)

L. S. Ravn er ingenlunde ukendt for denne årbogs læsere. Det var her, han analyserede sprogforordningen af 18. december 1888 i artiklen »Den mest omstridte begivenhed i Nordslesvigs skolehistorie« (årg. 1968, s. 68–96), og her gennemgik han 22 dansksprogede skolekrøniker fra Flensborg provsti 1855–64 i artiklen »Danskskrevne sydslesvigske skolekrøniker« (årg. 1971, s. 76–90). Talrige andre artikler og bøger er kommet ud af Ravns flittige otium – om danskuddannede folkeskolelærere i Nordslesvig under preussisk styre, om tyskuddannede lærere ved danske kommuneskoler i Sønderjylland 1920–1963; endvidere »Lærerne under sprogreskripterne 1851–1864«, anmeldt her i årbogen af Asger Nyholm (årg. 1972, s. 148–152) og storværket »Lærerne i Nordslesvig ca. 1814–1920«, 1–2, som blev udsendt i 1977 af Historisk Samfund for Sønderjylland, en guldgrube af biografisk viden. I fjor kom så det lille, men meget læseværdige hæfte »Konfirmationsundervisningen i Nordslesvig før 1920«,

der påviste den tyske religions- og konfirmationsundervisnings fremrykning mod nord efter 1897, »et faresignal på et vigtigt område.«.

Den her foreliggende bog kan nok karakteriseres som læsefrugter. Med rette hedder den »Træk af ...« – den giver sig ikke ud for at være den nordslesvigske skolehistorie. Ravn har udvalgt ting, han gerne ville have sagt – eller gentaget – om folkeskolens vilkår i landsdelen under preussisk styre. Han indleder med ordene: »I brydningen mellem dansk og tysk i Nordslesvig udgør skolens historie et vigtigt kapitel«. Det er en påstand, han dokumenterer med mange rammende eksempler på myndighedernes udspil og reaktionerne herpå fra lærere, forældre og børn. Den nationale strid var en kulturkamp om holdningen hos næste generation – det fremgår, at magthavernes tvangspolitik virkede mod hensigten, hvilket også, omend sent, blev påpeget af en række tyske personligheder. Med interesse læser man om seminarieuddannelsen, bl.a. om den danske læreruddannelses lange virkninger op imod århundredskiftet, om skolebøger, pædagogiske principper, straffe og belønninger; redegørelserne for skoleordningerne kan forekomme brede, selvom de heldigvis aflastes ved nogle henvisninger til G. C. Kuntzes store håndbog: »Das Volksschulwesen der Provinz Schleswig-Holstein«, 1–3, fra 1887–1900. Ravns styrke ligger så afgjort i det personalhistoriske; der bringes nogle gode karakteristiker af ledende tyske personligheder, bl.a. af Th. Kaftans optræden og overvejelser. I mange tilfælde ville man gerne følge de optrædende videre, end her er gjort. For lærernes vedkommende må man så søge til Ravns andre værker.

Eksempelernes mangfoldighed, tekstens personlige præg – i sidste halvdel fornemmes det selvoplevede – samt det overordentlig rige billedstof er store kvaliteter i denne bog. Sidstnævnte dyd har arkivar Lars N. Henningsen æren for. Fra den store billedsamling i blandt andet Historiske Samlinger for Sønderjylland har han fremdraget 60 samtidige billeder af personer, bygninger, elevgrupper, materialer m.v. der gør datiden nærværende.

Når alle disse positive ting er sagt, er der nogle indvendinger tilbage. Der findes ganske vist en kort fortegnelse bag i bogen over utrykte kilder, men man savner her en karakteriserende redegørelse for, hvad der faktisk eksisterer af kildemateriale til belysning af nordslesvigske skolehistorie i perioden: læseren spørger sig undervejs, hvor repræsentative de nævnte eksempler er; er kilderne »tømt«, el-

ler kunne der nævnes mangfoldige andre tilfælde? I en hel del tilfælde mangler der præcise henvisninger til såvel trykt som utrykt kildegrundlag, datoer i aviser o.l., eks. s. 42, 53 og 76, det er simpelthen irriterende at kende et godt udsagn af Gustav Johannsen, og så blot få den oplysning, at det skrev han i 1889 (s. 76). Nogle steder angives, at der er tale om en oversættelse fra tysk til dansk, andre steder er man i tvivl, om det er en opr. tysk tekst. Det er nok de færreste, der ved, hvad »exemte sogne« var, eller hvor man skal finde Tørninglen.

Det er en bog, der vidner om forfatterens fortrolighed med sit store emne og om datidens bevidste holdninger over for skolens funktion (man læser f.eks. kejser Wilhelm II's appel til skolen om den socialdemokratiske læres modsætning til Guds bud og moralen i 1890, s. 84). Den fortjener at blive læst; den lave pris, muliggjort af off-set-trykket, skulle sikre dens udbredelse. Den er en fortræffelig indføring, der vil blive videreført i lokalstudier. Den støtte, som udgivelsen har opnået fra både Den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse og Sønderjylland Amtskommune, tjener giverne til ære.

Vagn Skovgaard-Petersen.

OLE WARTHOE-HANSEN, HENRIK FODE, FINN H. LAURIDSEN: Søkøbstaten Randers. Flodhavn og købmandsby. Udg. af Randers Skipperlaug og Randers Amts historiske Samfund. 198 sider, ill. 150 kr.

Denne bog er en æstetisk fornøjelse – smukt papir, fornemt format, rigt illustreret, indbundet med et farvelagt kort fra 1736 på omslaget. Sådan kan det gøres, når kræsne og kyndige folk fra skipperlaug og lokalhistorie forener kræfterne og finder bistand i årvågne fonds.

Forfatterudvalget har haft Ole Warthoe-Hansen som formand, og han har da også skrevet næsten 2/3 af teksten. Bogen handler om havnen og dens liv, om skippere og købmænd, om erhvervsmæssige planer og realiteter. Alt dette kan synes noget fjernt fra skolens verden, men dog giver bogen anledning til en generel henvisning til de byhistoriske værker, der ofte indeholder lødige kapitler om skolens liv i byen. En nyttig og karakteriserende oversigt over byhistorier – dog ikke specielt deres skolehistoriske interesse – gav landsarkivar Harald Jørgensen i artiklen »Dansk købstadshistorie gennem 25 år« i Nordisk Tidsskrift 1966 (s. 57–70).

I den foreliggende bog er det kapitlet »Randers Navigationsskole«, der er skolehistorisk relevant. Det handler om en skole, der åbnede i 1852 og måtte lukke i 1883. Initiativet var lokalt og havde et beskedent rygstød i en sum penge, som Niels Brock havde henlagt til unge sømænds uddannelse i sin hjemby. Efter skolens lukning, var der tilbage atter et legat for unge sømænd – samt skolens arkiv. Hvorfor gik det så skævt, så skolen savnede både elever og penge? Warthoe-Hansen nævner – næppe med urette –, at de centrale bevillingsmyndigheder endnu havde præg af enevældens centralisme og betragtede hovedstadens skole som den egentlige.

Initiativet i Randers kom øjensynlig for tidligt. Først i slutningen af forrige århundrede blev interessen for en erhvervsfaglig uddannelse i skoleform bæredygtig i provinsbyerne. Tilløbende hører med i skildringen af samfundsudviklingen i Danmark. Her er et af dem beskrevet med sproglig oplagthed og en solid forankring i et velbevaret arkiv.

Vagn Skovgaard-Petersen.

ERIK NØRR: Latinskolen programmer 1840–1903. Bibliografi og billedfortegnelse. Udg. af Danmarks pædagogiske Bibliotek, Kbh. 1980, 141 sider plus 17 billedtavler. 25 kr., eksp.: Danmarks pæd. Bibl., Lersø Parkallé 101, 2100 Kbh. Ø.

I 1978 udsendte Selskabet for Dansk Skolehistorie den meget påskønnede bibliografi »Vejen til universitetet«, der er en fortegnelse over litteraturen om den universitetsforberedende undervisning fra reformationen til nutiden. Den omfatter 3400 numre og er en guldgrube i studiet af det højere skolevæsen herhjemme. Heri var også medtaget de artikler fra skoleprogrammerne, der faldt inden for bibliografiens emne. Det er en bibliografi, der snart er udsolgt.

Fornylig har så lic. theol. Erik Nørr udgivet ovennævnte fortegnelse over indholdet i latinskolenes programmer, d.v.s. alle de eksamensberettigede skolers indbydelsesskrifter til de årlige eksaminer 1840–1903. Sådanne trykte indbydelsesskrifter skulle en latinskole udsende i henhold til et ministerielt cirkulære fra 1839, og de skulle foruden efterretninger om skolens virksomhed så vidt muligt også indeholde en videnskabelig afhandling.

Bibliografien registrerer alle afhandlinger samt alt artikel-lig-

nende stof inden for »efterretningerne«, ialt 944 numre. Den falder i fem hovedafsnit: 1) de fagligvidenskabelige artikler, 2) oversigter over latinskolenes manuskripter, bogsamlinger og naturvidenskabelige samlinger, 3) den pædagogiske debat og artikler af skolehistorisk karakter, 4) biografiske artikler, skoletaler, skolefester og skolebygninge, 5) registrering af alt billedstof i programmerne, d.v.s. de næsten 100 illustrationer. Som afslutning bringes to registre, nemlig et personregister og et institutionsregister.

Bibliografien dækker som nævnt perioden fra 1840 frem til 1903, d.v.s. til den skelsættende almen skolelov. Det kan tilføjes, at en fortsættelse – frem til 1958 – er under udarbejdelse.

Skoleprogrammernes store spændvidde har naturligt medført, at kun en del af deres indhold hørte hjemme i den nævnte bibliografi af Jette og Ole Tuxen. Det er derfor en stor fortjeneste af Erik Nørr og DpB, at der nu foreligger en fuldstændig og omhyggeligt udarbejdet fortegnelse over skoleprogrammernes brogede indhold. Den er en indgang til en del af åndslivet herhjemme, det, der udfoldede sig i latinskolens klasse- og lærerværelser, ved dimissionsfesterne, i studerekamrene og skolebibliotekerne. Den viser også vej til oplysning om pædagogisk teori og praksis, undervisningsmetoder og materialer, til skolernes bygningshistorie samt til personalhistorie, både lærernes og elevernes.

Den, der – som undertegnede – har prøvet at arbejde med latinskolerne indbydelsesskrifter, kan kun glæde sig over denne udgivelse. Den bliver et uundværligt hjælpemiddel for dem, der vil vide mere om den faglige lærdom og om livet på de gamle latinskolers i forrige århundrede.

Vagn Skovgaard-Petersen

Bibliografi over P. G. Lindhardts forfatterskab 1933–1980. Udarbejdet af KETIL BOESEN i samarbejde med CARSTEN BACH-NIELSEN og KNUD OTTOSEN. Udgivet af Kirkehistorisk Institut ved Aarhus Universitet 1980. Upagineret (188 s.) 90 kr. Forhandles kun gennem Akademisk Boghandel, Universitetsparken, 8000 Århus C.

Bogen er til hæder for hovedpersonen, der blev 70 år i december 1980, og til nytte for os andre. P. G. Lindhardts forfatterskab er stort

og enemæssigt vidtspændende, en del af det skal søges i aviser og blade i ind- og udland. Ketil Boesen og hans medarbejdere fortjener anerkendelse for et registreringsarbejde, der må have været stort og flittigt: 2487 numre er opført, hvortil kommer et tillæg!

Bibliografien er inddelt i otte afsnit: Ls selvstændige værker; udgivelser ved L; mindre skrifter, bidrag til samleværker, monografier etc.; tidsskriftartikler og andre periodica-artikler; bidrag til opslagsværker; avisartikler; artikler som ikke er offentligt registreret; artikler som først er tilkommet eller blevet bestemt efter redaktionens slutning. Dertil kommer nogle uundværlige registre; de omfatter navne samt de stikord/emneord, hvormed redaktionen ved hver indføring har karakteriseret det pågældende skrifs indhold.

En svaghed ved bibliografien er det, at en relativt stor gruppe artikler og anmeldelser kun har kunnet bestemmes med henvisninger til de scrap-bøger, hvori Lindhardt har samlet så godt som alle de mere journalistiske indslag i forfatterskabet. Det må samtidig bemærkes, at bibliografiens redaktion – med støtte fra Aarhus Universitets Forskningsfond – har ladet de nævnte scrap-bøger affotografere og fået anbragt en fotokopi i henholdsvis Det kongelige Bibliotek, Statsbiblioteket i Århus og det teologiske bibliotek på Aarhus Universitet. Har scrap-bøgerne da ikke henvisninger til publikationssted og -tid?

Kirkehistorie, teologi, socialhistorie og samfundsdebat er bærepiler i Lindhardts forfatterskab. Grundtvig, Søren Kierkegaard og Luther optræder med mange henvisninger i personregistret, – stat og kirke, teologisk uddannelse, vækkelse hører i sagregistret til de store rubrikker. Folkeskolen, gymnasiet, lovgivning om skolen, pædagogik har også en del henvisninger. For skolehistorikeren vil der være mange indgange, så vist som skole og kirke i ikke ringe grad har fælles fortid. »Konfirmationens Historie i Danmark«, Kbh. 1936, 48 sider, er bibliografiens første indførringsnumre – unægteligt ikke uden skolehistorisk interesse!

For mange slags historikere vil bibliografien være en god vejviser i et forfatterskab, der undertiden er sprælsk og altid lødigt.

Anm. er af bibliografiens redaktion gjort opmærksom på en forglemmelse: som nr. 48 b – i afsnittet »Udgivelser« – skal indsættes: Biskop Christian Ludwigs' private visatatsbog 1916–23. Ålborg Stifts-

bog 1960, ss. 18–100. Udg. af Aalborg Stifts landemode, red. af Carl Hermansen.

Vagn Skovgaard-Petersen

PETER BURKE: *Popular Culture in Early Modern Europe*. Temple Smith, London 1978. Paperback ed. 1979, 365 s., ill., ca. 80 d. kr.

Forfatteren er Reader in Intellectual History i School of European Studies ved University of Sussex. Han har tidligere i sit forfatterskab behandlet emner om forbindelse mellem folke- og elitekultur, bl.a. i bogen »Venice and Amsterdam. A study of seventeenth-century elites«.

Det er folkekulturen i det før-industrielle Europa, der er hovedemnet i denne bog, fra bogtrykkerkunstens første produkter til de kulturelle omvæltninger omkring år 1800. Europa betragtes i princippet som en kulturel helhed, men med viden om lokale varianter; forfatterens sproglige kundskaber og litterære indsigt synes at strække sig fra Irland til Ural og fra Norge til Sicilien – bibliografien er imponerende alsidig, incl. polske, russiske og nordiske tungemål.

Det vigtigste kildemateriale er pamfletter, viser og folkeæventyr om helte og skurke, mundtlige traditioner, der til sidst nåede at blive nedtegnet. Det benyttes til en belysning af holdninger, forestillinger og værdier hos menigmand, der hårdt arbejdende og oftest tavse flertal. Den litterære elite og overklasserne er her også, for så vidt det er muligt at lære noget om deres syn på den folkelige kultur; ledende kredses gentagne forsøg på at reformere folkekulturen kan undertiden give oplysninger om den brede befolknings traditioner. Fester, ikke mindst karnevaller, får i bogen nogle medrivende beskrivelser.

»In Search of Popular Culture« »Structures of Popular Culture« og »Changes in Popular Culture« er bogens hovedafsnit, af hvilke sidstnævnte er det mest historiske i et forsøg på at forklare en dynamik. Et udgangspunkt har været den amerikanske socialantropolog Robert Redfields studier – vekselspillet mellem en »great tradition« for nogle få veluddannede og en »little tradition«, der altså var de manges kultu-

relle udfoldelse. Burke udbygger tanken bl.a. gennem en eksempelrig påvisning af elitens aktive deltagelse i folkekulturen omkring år 1500 – både på landet og i byerne.

Den europæiske folkekultur ændrede sig naturligvis i løbet af de tre århundreder. En af bogens fængslende teorier er, at »the commercial revolution led to a golden age of traditional popular culture (material culture, at least), before the combined commercial and industrial revolutions destroyed it« (s. 245 f.). Bedre veje og større markeder førte øget velstand – og øget ulighed – med sig. Folkekulturen blev i nogen grad selv kommercialiseret – de malede bondemøbler er et eksempel – mest indgribende gennem udbredelsen af trykt litteratur, visser og folkebøger. Alfabetiseringen betød ingenlunde en udryddelse af de gamle hidtil mundtlige traditioners indhold, men den gav mulighed for nogle ændrede holdninger i det brede folk: en begyndende særkularisering og en stigende politisering. Ændringer, der ikke var uden forbindelse med enevældens centralisering af statsapparatet eller med væksten i antallet af soldater.

Omkring år 1500 eksisterede en europæisk folkekultur, hvori alle havde del, også den elite, der desuden kendte til the great tradition. Omkring år 1800 havde størstedelen af Europas gejstlighed, adel, storkøbmænd og andre specialister – samt deres koner – helt overladt folkekulturen til de lavere socialklasser, fra hvilke de nu var adskilt som aldrig før af dybe skel i verdensopfattelsen (s. 270). Denne »withdrawal from popular culture« er et centralt tema i bogen. Den strakte sig over ganske lang tid, men havde ikke samme udviklingstempo i alle dele af Europa. Adskillige forhold synes at have spillet en rolle. Således er kløften mellem de to kulturer, den dannede og den folkelige, øjensynlig blevet bredere gennem de forsøg på at »forbedre« folkekulturen, der blev gjort inden for både den katolske og den protestantiske kirke, vendt imod resterne af gammelt hedenskab og overtro, herunder efterhånden også imod heksetroen. Også adelens ændrede stilling anføres som en af forklaringerne; den havde behov for nye begrundelser for sine privilegier – den kulturelle indsigt kunne i nogen grad erstatte den militære funktion.

Burke sammenfatter sine forklaringer på et ret højt abstraktionsniveau: den dannede kultur udvikledes 15–1800 så hastigt, at folkekulturen ikke kunne følge med – der var i datidens Europa hverken institutionelt eller økonomisk grundlag for en hurtig omstilling; der var

kun få skoler, og folk kunne ikke afgive børnenes arbejdskraft til intellektuelle sysler. De afgørende ændringer i folkekulturens udvikling fandt først sted i 1800-tallet, hvor »the growth of towns, the spread of schools and the development of the railways, among other factors, made rapid change in popular culture possible, indeed inevitable« (s. 281).

Bogen indeholder således en interessant historisk syntese, en overbygning på en lang række enkeltstudier. Den er velskrevet og forsynet med illustrationer, der supplerer teksten. Midt mellem de to kulturer har der også i den behandlede periode eksisteret skoler; de tog sig bl.a. af den alfabetisering, der i dele af Europa kunne fremvise imponerende procentuelle resultater. Et forsøg på at bestemme skolernes rolle i udviklingen savner man i bogen.

Vagn Skovgaard-Petersen

Socialhistorie og skolehistorie

SVEND AAGE HANSEN og INGRID HENRIKSEN: Sociale brydninger 1914–39 og Velfærdsstaten 1940–78, Dansk socialhistorie bind 6–7, Gyldendal 1980.

Dansk socialhistorie bind 6–7 er en bred, kundskabsmættet og velskrevet fremstilling af de sidste 70 års Danmarkshistorie. Vi får meget at vide, om f.eks. Landmandsbankens krak i 1922 og om 50-ernes indkomstudjævning og der er fyldige oversigter over det materiale de to forfattere Svend Aage Hansen og Ingrid Henriksen bygger på. Nok irriteres man undervejs over at forfatterne næsten uden forbehold mener at den fornuftige drift af forretningen Danmark er mulig og at økonomisk vækst er et gode. Der opereres f.eks. ret tit med begreber som tilpasning, tilstrækkelig effektiv ekspansion og fejlinvestering, her i bind 6 s. 134–38, og i bind 7 s. 120 står f.eks. at fremskridtet er på vej. Nogle steder skilles der heller ikke skarpt nok mellem egentlige undersøgelser og forfatterens egne synspunkter. Dette gælder f.eks. redegørelsen for årsagerne til stigningen i fødselstallet under besættelsen – de store årgange – og beskrivelsen af studenteroprøret, bind 7 s. 88 og 295–99.

Men bortset herfra har vi fået et nyt oversigtsværk over disse års Danmarkshistorie der er mere stofrigt, bredere og mere problematiserende end de eksisterende.

Og det er der brug for.

Et spørgsmål rejser sig imidlertid ret hurtigt under læsningen – er dette egentlig socialhistorie? Ordet social har en mangfoldig brug i det danske sprog og grænsen mellem brug og misbrug er ikke trukket skarpt op. Forvirringen skyldes vel at vi står sprogområder nær, der har noget forskellig brug af ordet, og de forskellige anvendelsesmuligheder inden for disse slår så igennem i dansk brug. – Social har ret forskellig betydning i social kontrol og sociale vilkår.

Går vi til disciplinen socialhistorie har denne i følge nærværende anmelders indsigt en stærk og rig tradition inden for det engelske og franske sprogområde. De forskellige forfattere til dansk socialhistorie har ikke lagt sig fast på nogen fælles definition af hvad dansk socialhistorie skal indeholde. Men forfatterne til bind 1–4 har i større grad knyttet an til den udenlandske historiske tradition end forfatterne til bind 6 og 7. De sidstnævnte forfattere synes i følge deres indledning at have vanskeligheder med at finde deres teoretiske ståsted. Først citerer de International Encyclopedia of the Social Sciences i følge hvilken social historie er »the study of the structure and process of human action and interaction as they occurred in sociocultural contexts in the recorded past«. Derefter inddrages Fredrik Zeuthens formulering fra 1938 og Gunnar Viby Mogensens Social historie fra 1976 i følge hvilken »sociale spørgsmål (og dermed socialhistorie?) drejer sig om forholdet mellem klasserne d.v.s. mellem grupper af personer der lever på forskelligt velstandsniveau eller under forskellig magt og anseelse...«. Så drøftes Max Webers ulighedsdimensioner: klasser, statusgrupper og politiske strukturer. Og derefter slutter forfatterne med bl.a. at skrive at de vil redegøre for udviklingen i velfærden og at de almindelige materielle vilkår er en dominerende komponent bag denne udvikling.

Dette kunne måske alt sammen lade sig gennemføre. Problemet er imidlertid at vægten i den påfølgende fremstilling kun tildels lægges hvor forfatterne lover. De materielle vilkår synes i stor udstrækning at blive sat lig med de økonomiske, og alt for mange sider fyldes derfor med beskrivelser af handelsbalancen, lønudjævningen, socialpolitikken og ændringer i leveomkostningerne. Denne strøm af oplysninger

samles ikke i en sammenfattende analyse, og det billede af hverdagslivet i Danmark og ændringerne i dette hverdagsliv som den gode socialhistorie efter min mening burde give, stiger ikke ud af bogens sider. Selv ikke et billede af den materielle side af dette hverdagsliv.

Og skildringen af det ideologiske liv eller bevidsthedslivet savnes. Det politiske liv fremstilles skrabet, og »de åndelige strømninger« udelades. Bortset fra 60ernes og 70ernes kvindebevægelse og græsrodsbevægelse mangler både de religiøse og de verdslige, de organiserede og de uorganiserede. Dannelsen af Landbrugets Sammenslutning og konfrontationerne i Nakskov i begyndelsen af 1930'erne, bind 6, s. 274-278 beskrives f.eks. først og fremmest som reaktioner på krisens økonomiske virkninger. Fordi det lokale politisk-ideologiske hverdagsliv ikke er inddraget bliver der tale om dramatiske, men isolerede begivenheder og ikke om udslag af holdninger der lå og vel også ligger latent hos henholdsvis gårdmænd og arbejdere.

Denne anmeldelses ærinde er at se på hvorledes det skolehistoriske stof indgår i en socialhistorisk fremstilling.

Det skolehistoriske stof er samlet i særlige kapitler i både bind 6 og 7 og består af ret loyale referater af eksisterende forskning, der jo er mangelfuld. Nyere og mere utraditionelt stof som f.eks. de mange analyser skrevet ud fra et kvalifikationsteoretisk ståsted er hverken inddraget eller kommenteret. Dette er nok nogle af årsagerne til at fremstillingen af det skole- eller uddannelseshistoriske stof i socialhistoriens to sidste bind bliver mangelfuld. Der redegøres f.eks. ret udførlig for folkeskoleloven fra 1958, men vi får meget lidt at vide om hvorledes folkeskolen ændredes ved lovens gennemførelse. Den store tilgang til 8-9 klasse i løbet af tresserne omtales ikke, - derimod hævdes s. 221 at det særlig er elevtilgangen til de længerevarende uddannelser der er stigende i disse år. En grundigere brug af uddannelsesstatistikken ville have afdækket disse mangler og gjort beslutningen om undervisningspligtens udvidelse mere forståelig.

Indførelsen af folkeskolens standardiserede afgangsprøve og teknisk forberedelseseksamen omtales hellere ikke. Inddragelsen af disse forhold og en drøftelse af både baggrunden for den brede befolknings større søgen mod uddannelsessystemet og af hvilken betydning hævelsen af ungdomsgruppernes almene uddannelsesniveau har haft p.g.a. denne søgen, ville være væsentligt i en socialhistorisk sammenhæng.

En anden årsag til at det skole- eller uddannelseshistoriske stof får

en mangelfuld behandling er nok dets isolerede placering. Stoffet indtages ikke i en række sammenhænge hvor det efter min mening hører hjemme. Der redegøres f.eks. ret udførlig for den økonomiske udvikling inden for landbruget i 50'erne og 60'erne, for afvandringen, og apatien hos landområdernes beboere omtales bind 7, s. 166-181. Men i disse forhold inddrages landsbyskolens afskaffelse og fysiske nedlæggelse ikke. Der redegøres for væksten inden for tjenestemand- og funktionærgruppen og denne gruppes lønmæssige fremgang omtales flere steder, bl.a. bind 7 s. 204, men sammenhængen mellem væksten i denne gruppe, ændringer i samfundsstrukturen og gruppens uddannelsesmæssige baggrund overvejes ikke.

Der redegøres for den erhvervsmæssige og økonomiske ekspansion i 50'erne og 60'erne, i bind 7 s. 113 og fremefter, men væksten i mellemuddannelserne og først og fremmest de tekniske uddannelser inddrages ikke. Og en eventuel sammenhæng mellem disse uddannelser, den teknologiske udvikling og stagnationen i tilgangen til mesterlæren overvejes ikke. Der redegøres for ungdomskulturen, for jordskredsvalget i 1973 og for græsrodsbevægelserne, bind 7 s. 134-34, s. 270-74 og s. 285-93, men det drøftes ikke om hævelsen af det almene uddannelsesniveau eller uddannelsernes ændrede indhold kan have medført en socialisering der gør sådanne protestbevægelser nærliggende.

Skolen bliver således i denne fremstilling ikke en del af det danske hverdagsliv. Og overvejelserne over hvorledes ændringer i skolens fysiske beliggenhed, i uddannelsernes indhold og i deres omfang er med til at ændre såvel den bevidsthedsmæssige som materielle side af hverdagslivet forekommer utilstrækkelige.

I følge indledningen ville forfatterne som omtalt redegøre for forholdet mellem grupper og klasser der lever på forskelligt velstandsniveau. Og undervejs i værket er der mange og grundige redegørelser for den økonomiske ulighed mellem de forskellige danske samfundsgrupper. Det drøftes også hvorledes denne ulighed slår igennem i tilgangen til de forskellige uddannelser til trods for at de geografiske og økonomiske forhold der hindrede en bred tilgang til uddannelserne i århundredets første 10 år nu er fjernet. Analysen slutter imidlertid her. Det synspunkt at uddannelsessystemet er med til at reproducere de forskellige erhvervsgrupper og socialgrupper og dermed ulighederne i et samfund inddrages ikke. Forfatterne overvejer såle-

des ikke at uddannelsessystemet reproducerer den økonomiske ulighed de ønsker at beskrive.

Dansk socialhistorie er nok på mange måder et grundigt og væsentligt bidrag til Danmarkshistorien, men det uddannelseshistoriske stof synes desværre at have fået en stedmoderlig behandling.

Ellen Nørgaard